

Общественото отношение към децата в специализирани институции и влиянието му върху насилието помежду им

Севина Генова

Резюме: Статията представя резултатите от емпирично изследване, проведено сред деца, настанени в специализирани институции. Проучването има за цел да идентифицира влиянието на обществените нагласи върху взаимоотношенията между институционализираните деца.

Отношението на обществото към децата може да се разглежда от две противоположни позиции. Едната страна се открива в прекаленото съчувствие и съжаление поради осиротяването, изразяващо се в непрекъснати дарения, а другата – неприемане, отхвърляне, етикетирание като следствие на осиротяването. И в двата случая, отношението към децата, настанени в специализирани институции, не е адекватно и генерира насилие.

Ключови думи: дете, лишено от родителска грижа; специализирани институции за деца; насилие; дискриминация.

Discrimination against children in institutions and its impact on their relationship

Sevina Genova

Abstract: The paper presents results from an empirical research, conducted among children in residential care. Aim of the study is to identify the influence of public attitudes on the relationship between children placed at the institution.

Societal attitudes towards children at residential care can be considered in terms of two opposing positions. On one hand - compassion and pity, ongoing donations, on the other – non-acceptance, rejection, labeling. In both cases, the attitude towards those children is not adequate and could generate violence.

Keywords: children deprived of parental care; residential care for children (orphanages); violence; discrimination.

Институциите за отглеждане и възпитание на деца възникват в отговор на необходимостта да се осигури подслон на онези от тях, *сирациите*, останали без грижата на родителите им. Постепенно във времето в тях се настаняват и деца, чиито майка и/или баща изпитват трудности в отглеждането им. Едно дете, обаче, не се нуждае само от подслон, храна и вода, за да *оцелее*. То има нужда от любов, грижи и сигурност, за да *живее*. В Дома то става дете в неравностойно социално положение. За него съществува по-голям риск от злоупотреба поради

липсата на присъствие на значим възрастен в живота му, чиито грижи да са насочени само към него. За него се грижат всички и същевременно никой (по-специално).

Настаняването на дете в дом е крайна мярка на закрила, налагаща се след изчерпване на всички възможности. Още на нормативно ниво се усеща една обреченост, безнадеждност, безизходица, осъденост. Сякаш няма друг шанс за тези деца, няма надежда. Пресичайки входната врата на дома, те вече стават „възпитаници“, „питомници на дома“, „сираци“, „домови“, деца, белязани от своите родители, институция и общество. След тези етикети следват други – гладни, крадливи, необразовани, мързеливи, безотговорни, агресивни – увеличавайки „пропастта“, която е застанала между детската общност в дома и обществото извън него. Така изграденият негативен обществен образ на „домско“ дете постепенно става част от техния собствен.

Изследване на Уницеф от 2012 година – „Дискриминацията срещу децата в институциите – скрита, претендирана или реална и осезаема“ – доказва, че дискриминацията към децата, отглеждани и възпитавани в специализирани институции, е действителна на всички нива – от страна на специалисти, работещи в институцията; учители, преподаващи на децата, съученици, местната общност на селището, в което се намира домът (Марينو̀ва, Ж и др., 2012, 31–41). Друг извод, до който достига изследването, свидетелства за това, че „животът в институцията култивира в децата много висок праг на толериране на физическото насилие. На практика те много лесно приемат физическото наказание и не го усещат като нещо неправомерно“ (пак там, с. 54).

Според последното изследване на Държавната агенция за закрила на детето от юли 2012 година (Доклад за състоянието на специализираните институции за деца 2012 година) относно проблемите в институциите за деца насилието в отношенията между децата, настанени в тях, е реално и осезаемо. Независимо от това, че държавните институции са създадени за осигуряването на грижа и

подкрепа на децата, лишени от родителска грижа, те биват поставени в условия, характеризиращи се с повишен риск от и реално случващо се насилие.

Насилието в голяма част от случаите остава „заключено“ зад вратите на Дома. За него се говори само когато някое (пораснало) дете от т.нар. сиропиталища, преодолело страха и срама, се осмели да говори, да сподели. На какво се дължи употребата на насилие въпреки възпитателното въздействие от страна на специалистите, работещи в домовете? Какво го провокира, заражда и му въздейства? Настоящото изследване **цели** да установи по-конкретно връзката между насилието между децата, настанени в специализирани институции, от една страна, и негативното обществено отношение, от друга.

Преди да се премине към същността на изследвания проблем, е необходимо да се дефинират основните понятия.

Дете, лишено от родителска грижа. В тази категория попадат деца, чиито родители са починали (сираци), деца на родители, лишени от родителски права, и деца, чиито родители са в трайна невъзможност да полагат грижи за тях („социални“ сираци). В тези случаи грижата за децата е поета от обществото и държавата.

Специализирани институции за деца. Институциите са създадени за отглеждането на деца, които са лишени от родителска грижа, като те се настаняват в тях за определен период от време, когато са изчерпани всички възможности за подпомагане на семействата им. В правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане са разграничени няколко отделни видове институции за грижа извън семейството, но тук ще бъдат разглеждани само домовете за деца, лишени от родителска грижа (ДДЛРГ).

Насилие. Световната здравна организация дефинира насилието като „преднамерено използване на физическа сила и власт, посредством заплахата или реално, срещу друго лице или срещу група или общност, което води или има голяма вероятност да доведе до нараняване, смърт, психологична травма,

неправилно развитие или лишение“ (Доклад о ситуации в мире: Насилие и его влияние на здравье, с. 5).

Дискриминация. Понятието е дефинирано от Комитета по правата на човека на ООН в Общ Коментар №18 от 10.11.1989 година: „всяко разграничаване, изключване, ограничаване или предпочитание, които се основават на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политическо или друго убеждение, национален или социален произход, материално положение или рождение и което има за цел или резултат пренебрегване или ограничаване на признаването, възползването или упражняването от всички хора равнопоставено на всички права и свободи“ (Маринова, Ж и др., 2012, с. 10).

Деца и обществото

Отношението на обществото към децата може да се разглежда от гледна точка на две противоположни положения. От една страна, прекалена състрадателност, съжаление, непрекъснати дарителски акции поради липсата на родителски грижи и от друга – неприемане, отхвърляне, етиктиране като резултат от нея. В двата случая отношението към децата **не е адекватно**.

Състрадалческото отношение към децата, изразено в дарения и милостиня (основно храна, дрехи, играчки), постига единствено възпитаване на потребителско поведение към възрастния. М. Илиев говори за негативните ефекти на постоянното дарителство за поддържането (или усещането за безнаказаност) на девиантното поведение на децата: „Не бива, след като цяла седмица са имали провинения, за награда да ги водиш някъде“; „Децата са се провинили – откраднали, избягали, пребили някого ... и за отплата им даваш ... три големи шоколада. Така искат дарителите. Другият път ще се сбият по-добре, за да получат повече“ (Илиев, М., 2009, 80–81).

Общественото мнение е концентрирано около идеята за лошите битови условия в домовете, че децата са гладни, нямат дрехи, без да се отчитат истинските им потребности – нуждата от *отношение* и *разбиране*, от това да

споделят и доверят своите преживявания, да общуват, да усетят подкрепа. Обществото не е достигнало до идеята, че вътрешният свят на детето е наранен, че то „търси“ човек, с когото да свърже своето „Аз“, който да потвърди живота му, а не предмети, които не могат да му осигурят топлината и емоционалността на връзката с Другия. Същевременно чрез дарителските акции децата биват употребявани като реклама за изграждане на позитивния образ на дадена личност или организация.

Съществува сериозна **дистанция между обществото и децата**, чиито съдби остават скрити зад стените на специализираните институции. В образа на детето от ДДЛРГ са имплицитно вплетени множество негативни характеристики и етикети, създадени от хората. Обвинителното отношение се характеризира с постоянство, затова и обществото се приема за отхвърлящо ги. Децата често се представят от медиите само чрез сумата за издръжката на един дом и това обуславя възприемането им като „тежест“ за обществото. **Предразсъдъците** поставят преграда не само пред приемането на децата от институции, но и пред тяхното себеприемане.

Децата усещат неприемането им от обществото, „затова и собствената им връзка с това общество е твърде слаба и лишена от принадлежностно чувство“ (Механджийска, Г., 2009, с. 21). От това съзнание за отхвърленост от хората възниква и интернатското „ние“, потвърждаващо различието, разделящо света им на „ние“ в дома и „другите/хората“ извън него. Дали щеше да се случи тази затвореност на общността в ДДЛРГ, да се зароди усещането за „ние“, ако беше призната тяхната еднаквост с останалите деца, хора? Обществото потвърждава негативната идентичност на отхвърлените деца и я затвърждава, отказвайки им своето доверие, сякаш са недостойни за него. В своето ежедневие те се срещат с редица квалификации, определения с негативен заряд, които могат да провокират определен тип поведение.

Теорията за стигматизацията е представена от Г. Бекер, Е. Лемерт, Г. Мид, Ф. Таненбаум и други автори през отделните периоди (Волков, Ю., В. Добренъков,

2006). Те разглеждат връзката между девиантните прояви на децата и очакванията на обществото да ги извърши, също и етикетите, с които свързват децата. Според теорията за стигматизацията девиантно е (става) това дете, което е определено с такъв етикет. Това означава, че когато хората очакват от едно дете, настанено в дом, да краде, да руши, да се бие, да лъже, то ще отговори на техните „желания“ и ще ги потвърди. Често обаче детето става жертва на стигматизацията и без да е нарушило обществените норми, но принадлежността му към глобалната домова общност (т.е. сборно за всички специализирани институции) му осигурява етикета на девиантно дете.

В заключение е необходимо да се постави и условието, че негативното обществено мнение е насочено по-скоро към специализираните институции за деца, което рефлектира върху децата, попадащи в нея, и се отразява в техния обществен образ. Децата, настанени в дом, идват от семейства, за които са характерни проблеми като бедност, лоши битови и материални условия, насилие и редица други. Докато живеят в своя дом, при родителите си, те не получават специален статус, не ги различават от останалите деца, но, попадайки в специализираната институция, то вече е сирак, крадец, „хулиган“, гледат на него с недоверие. Х. Лаусон свързва негативната обществена представа за децата, изоставени от родителите си в дом, с асоциирането на тези интернати „в миналото с проблематични групи“ (Лаусон, Х., 2008, с. 280), както и със случаите на насилие в тях.

Взаимоотношения с връстници

Настанено в Дома, детето е поставено в **среда на неизбежно общуване**, но и липса на интензивни контакти. То е принудено да се приспособи към постоянното присъствие на голям брой деца на различна възраст, за разлика от семейството, в което са значително по-малко. Въпреки възможността да бъдат изградени взаимоотношения с връстници извън домовата общност, то общува с една и съща тясна група, доколкото принадлежността към нея е безусловна.

Емоционалната неразвитост намира своя израз в отношенията с връстниците. Контактите им са **еднообразни, слабоемоционални**, „чувството за временност в отношенията поражда **неустойчивост**“ (по: Механджийска, Г., 2009, с. 20). Счита се, че съвместният живот с много деца поражда „егоцентризъм и незаинтересованост в социалните отношения“ (Прихожан, А., Н. Толстых., 2005, с. 210). Забелязва се **липса на изградена емпатия**, на уменията да споделиш преживяването на Другия. „Емпатията е повече от отговор на изпитваната физическа или душевна болка, в нея се отразява страданието на Аза от безсилието, че другия е ощетен, уязвен, че не е пощаден“ (Стаматов, Р., 2010, с. 43).

Наблюдава се и друга интересна специфика на отношенията между децата в Дома – те не са толкова приятелски, колкото се възприемат като родствени, като между братя и сестри. Най-точно могат да бъдат определени като **псевдородствени** (Дубровина, И., А. Рузской, 1990, с. 142). Според Прихожан и Толстих подобни псевдородствени отношения не способстват развитието на умения за общуване с връстници, за създаване на нови контакти. Наличието на представката „псевдо-„ е необходимо, защото децата остават отчуждени един към друг, постъпвайки много често грубо и жестоко, упражнявайки насилие. Въпреки изградената множествена идентичност, присъствието на едно постоянно „ние“ в съзнанието им, те не изграждат силни емоционални връзки помежду си. Заедно с това институционалното „ние“ ги отделя от другите, нормални, но чужди. Постепенно в детето се **„изгражда самочувствие на отхвърленост и ненужност“** (Механджийска, Г., 2009, с. 21).

Институционализираните деца трудно създават нови връзки, а настоящите им се характеризират с **конфликтност**. Те „ценят приятелството“, но „показват висока невъздържаност, раздразнителност и множество форми на агресивност“ (пак там). Изследване на Институт за социални дейности и практики от 2010 година показва, че 60% от анкетираните деца са били свидетели на тормоз от връстници, а близо 31% – жертва. Други 38% от изследваните лица са били жертва на

физическо насилие по време на конфликт. Данните показват още, че по-уязвими са по-малките деца и са честа жертва на по-големите в Дома (Институт за социални дейности и практики, 2010, 21–22).

Насилието се характеризира с определена **специфика** и **механизми**. То е израз на отмъщението за препятствията и трудностите в живота; реакция на съперничество за вниманието и любовта на възрастния; средство за постигане на популярност и лидерство; проява на отегчение и скука; белег на вътрешно безсилие; неспособност за самоконтрол; изблик на фрустрираната потребност; желание за доминиране...

Отношенията с връстниците в училище също се характеризират най-вече със **съперничество, враждебност, неразбирателство, конфликтност**. Наблюдава се наличие на предразсъдъци¹ от страна на децата от „нормални“ семейства, към тях, „различните“. Чрез своето поведение те сякаш ги обвиняват за тяхното собствено страдание. Същевременно се засилва и затвърждава вътрешното им усещане за вина. Така, непостигайки взаимност с Другия в Дома, детето е лишено от нея и извън него, предопределяйки устойчивото усещане за самота.

Насилието между децата в специализираните институции

Въпреки започналия процес на закриване на някои от домовете за деца, както и политиката за настаняване на децата в приемна грижа и реинтеграция в биологичните семейства, към 31.12.2012 година съществуват 122 специализирани институции. Попадайки в дома, децата вместо да получат сигурност и закрила, грижи и подкрепа те биват поставени в **нова рискова среда – насилие**².

Животът в институция притежава своите специфики. В ограниченото физическо пространство на дома биват настанявани деца на различна възраст, с

¹ Предразсъдъкът е „нагласа на враждебност или недоверие към човек, който принадлежи към дадена група, само поради неговата принадлежност, като се предполага, че обективно притежава качествата, приписвани на групата“ (по: Ганева, З., 2009, с. 25).

² Насилието в специализираните институции не следва да бъде възприемано като безусловно и повсеместно. То не е задължителна „характеристика“ на специализираните институции и не присъства в живота на всяко дете, живеещо в тях. Предмет на изследването в статията е доколко съществуващото насилие в домовете е във взаимовръзка с отношението на обществото.

различни съдби и житейски опит, минало, с различни характер, нагласи, ценности. В специализираните институции неизбежно се формира **йерархия между децата**, имаща пряко отношение върху упражняването на власт, контрол, насилие.

Условията на живот в домовете, постоянното присъствие на много деца, поставянето в условия на неизбежно общуване способстват за възникването на редица конфликтни ситуации между тях, които бързо прерастват в насилнически действия. Липсата на лично пространство поставя децата в ситуация, в която всеки се „бори“ за своето, за малко повече „свободно място“. Същевременно на едно дете, настанено още от раждането в дом, ако не бъде осиновено, му се налага да премине най-малко през три отделни институции – Дом за медико-социални грижи за деца (ДМСГД), Дом за деца лишени от родителски грижи (ДДЛРГ) от 3 до 7 години и ДДЛРГ от 10 до 18 години. Всеки път то прекъсва едни отношения и трябва да изгради нови. Животът му се разделя и накъсва, губейки своята цялост, повлиявайки на поведението на детето.

Доклад на ООН за насилието над децата от 2003 година показва, че насилието в специализираните институции е шест пъти по-често срещано от това в приемната грижа. Едновременно с това насилието между децата, настанени в домове, се повишава при липсата на контрол от страна на възрастни (World report on violence against children, 2003, с. 8).

Недостигът на специалисти (особено вечер) и постоянно наблюдение за децата създава благоприятна среда за възникването на физическо, емоционално, сексуално, криминогенно насилие. Същевременно в обществото се налага мнението, че персоналът в домовете толерира насилието, приема го за норма в отношенията между децата, т.е. то е разрешено (позволено).

Децата не се оплакват от насилието на възрастните, тъй като дори те самите го считат за нещо нормално или, от друга страна, поради страх от отмъщение и репресивни действия от страна на насилниците. Те не споделят за преживяното насилие, за да не попаднат в категорията на „доносници“ и по този начин да

станат обект на още по-голямо насилие. Същевременно, когато веднъж детето не е получило подкрепа, при следващ акт на агресия вероятността то да се оплаче намалява.

Същевременно се наблюдава пряка връзка между насилието от страна на персонала над децата и насилието между деца. Там, където първото явление се наблюдава, съществува много по-голяма вероятност да бъде налице и второто. Децата, станали жертви или свидетели на различни форми на насилие от страна на персонала, чрез подражанието и идентификацията се научават и повтарят действията на специалистите. Например ако дете наблюдава как наказват друго дете, то шансът да повтори видяното се увеличава, като жестокостта на действията е още по-голяма.

Специалистите също така могат да *насърчават насилието между децата* (по-конкретно упражняването от по-големите към по-малките) с цел осигуряване на послушание и контрол. Това е интересен феномен, който може да се наблюдава в специализираните институции от интернатен тип. Юношите, поставени от персонала в позицията на отговорници за реда, често издевателстват над останалите поради делегираните им права и отговорности да съблюдават за спазване на дисциплината.

Липсата на изградена доверителна връзка със значим възрастен, който да го защитава и подкрепя, поставя детето в една виктимна позиция, в позицията на потенциална жертва на насилие.

Наблюдава се определена **приемственост на отделните роли на насилник и жертва**. Докато са по-малки, децата заемат най-често ролята на жертва, но когато пораснат естествено приемат тази на насилник. Същевременно се наблюдава насилие и между връстниците. Особено уязвими са децата с умствена изостаналост и увреждания, настанени в институциите.

Модел на емпиричното изследване

На базата на анализ и интерпретация на събраната информация от отделните източници беше изготвен емпиричен инструментариум – въпросник, в който бяха заложили следните променливи: сигурност и безопасност в институцията; грижи и обгрижване; значимост; физическо, психическо, икономическо и сексуално насилие; морално неангажиране; агресивна нагласа; разбиране за ефективност на насилието; усещане за вина; алтруистична нагласа; негативно обществено отношение; самооценка.

Изготвеният въпросник включва в себе си общо 16 различни по вид въпроса, ориентирани към установяване на отсъствието или наличието на въздействащи върху или възпиращи насилието между децата, настанени в специализирани институции.

Емпиричното изследване беше реализирано в периода между 8 и 26 април 2013 година. Изследването обхвана общо 31 деца, настанени в два български дома, съответно разпределени: 16 деца от първия и 15 – от втория. За целите на проучването са привлечени деца от двата пола, като по-малко на брой са момичетата – 11, а момчетата са 20.

Децата, които бяха изследвани, бяха във възрастовия интервал 11–18 (две деца на 11 години; пет на 12; три на 13; седем на 14; четири на 15; две на 16; по четири съответно на 17 и на 18 години). По-голямата част от децата са настанени на 7-годишна възраст в институция, само 1 – на 2 години, на 8 и на 9 години са настанени в дом съответно по 4 деца, като с увеличаване на възрастта това явление е по-слабо изразено. Продължителността на живота в институция при изследваните деца варира от няколко месеца до 12 години, като при 14 от децата тя се разпределя в повече от една институция до три.

Участието на всички лица в изследването беше основано на принципа за доброволност. Включени бяха само тези, които проявиха желание и интерес.

За обработка на данните бе използвана и информационната програма на IBM SPSS Statistics. Измервани са абсолютни и средни стойности, корелации (коефициент на Пирсън).

Анализ на резултатите от изследването

За по-прецизното и коректно събиране на статистическа информация бяха диференцирани 4 отделни айтема, които оформят общото ниво на негативно обществено отношение към децата, настанени в специализирани институции. Изследването показва, че децата не се чувстват в голяма степен отхвърлени от обществото. В най-голяма степен те се чувстват неприети от обществото – 1,67, както и че то е враждебно към тях – 1,54. В еднаква степен се е случвало децата да бъдат незаслужено обвинявани от непознати лица или обиждани – 0,94. Тези средни стойности са представени в Таблица 1:

Таблица 1. Усещане за отхвърленост и неприетост от обществото

Отговор	Средна стойност*
Усещане за неприемане от обществото	1,67
Усещане за враждебност от страна на обществото	1,54
Честота на обиждане от непознати лица	0,94
Незаслужено обвиняване от непознати	0,94
Усещане за негативно обществено отношение	1,27

*Отговорите са в скала от 0 до 5.

Общата средна стойност на усещането за негативно обществено отношение е ниска, значително под средната – 1,27. Тези стойности свидетелстват за това, че децата, участвали в изследването, в слаба степен се чувстват неприети извън институцията и рядко се случва да усещат негативно отношение.

Корелационният анализ на този въпрос предоставя интересни данни. Открояват се важни обратнопропорционални значими корелации между защитеността от връстници и по-големи деца и отделните айтеми, образувачи общото ниво на отхвърленост от обществото – усещане за неприемане от обществото (-,516); враждебно обществено отношение (-,486), (-,461) и общо ниво на отхвърляне от обществото (-,492), (-,445). Това означава, че колкото по-

отхвърлени и неприети от обществото се чувстват децата, толкова по-неприети се чувстват вътре в институцията. Тези коефициенти на корелация свидетелстват за това, че негативното обществено отношение влияе и се разпростира върху чувството за безопасност в отношенията с другите деца.

Възприемането на институционалната среда като доброжелателна също намалява с враждебното отношение на обществото (-,423). Колкото по-враждебна е средата навън – толкова по-малко доброжелателна е вътре, като повлиява върху отношенията между децата негативно, намалява в определена по-слаба степен уважението помежду им (-,303).

От значение е да се посочи, че се наблюдават значителни средни стойности по отношение на усещането за безопасност в институцията, представени в Таблица 2:

Таблица 2. Усещане за безопасност и сигурност в специализираните институции

Отговор	Средна стойност*
Усещане за безопасност в институцията	2,83
Защитеност от връстниците, живеещи в институцията	4,32
Защитеност от по-големите деца, живеещи в институцията	3,77
Защитеност от персонала, работещ в институцията	4,58
Защитеност от посегателства в Дома	2,45
Доброжелателна среда в Дома	2,90
Сигурност и безопасност в институцията	3,48

*Отговорите са в скала от 0 до 5.

От данните, представени в Таблица 2, се вижда, че получените средни стойности се различават значително една от друга. Като най-високи се открояват усещането за защитеност във взаимоотношенията с персонала, работещ в Дома – 4,58 и с връстниците, живеещи в институцията – 4,32. Емпиричните данни показват, че те изпитват страх от връстниците си и специалистите в специализираните институции в много ниска степен. Тези високи стойности носят положително значение, защото показват, че децата в голяма степен са защитени от насилие от тези групи лица. Едва при 13% от деца между 11 и 14 години се наблюдават ниски и средни стойности при тези айтеми.

Това означава, че коментираните корелационни стойности между усещането за отхвърленост от обществото и влиянието му върху качеството на контакта между децата се отнасят в най-голяма степен за децата, жертви на насилие, тези, които не се чувстват безопасно в контакта с останалите.

Във връзка с физическото насилие отново се откроява връзката с негативното обществено отношение. Коефициентите на корелация спрямо всички включени променливи на отделните форми на насилие спрямо враждебното обществено отношение са между ,224 и ,442. Това показва, че колкото по-враждебно е обществото, толкова повече се засилва насилието и по-често децата попадат в позицията на жертви. Най-значими са корелациите с блъскането (,309), ритането (,442) и общото ниво на физическо насилие (,351). Същевременно шансът детето да не отговори на насилието с насилие намалява с обществените дискриминационни нагласи (коефициентите на корелация спрямо всички включени променливи на проявите на психическо насилие са между -157, и - ,354).

Корелационният анализ свидетелства за тясната връзка между неприемането на децата от обществото и формите на психическо насилие (вж. Таблица 3):

- Неприемане от обществото (коефициентите на корелация спрямо всички включени променливи на проявите на психическо насилие са между ,023 и ,701)
- Враждебно общество (от ,052 до ,535);
- Обиждане от непознати възрастни (от 0,076 до ,552)
- Незаслужено обвиняване от непознати (,079 до ,635)
- Общо ниво на отхвърляне от обществото (от ,021 до ,648).

Колкото по-отхвърлени и неприети от обществото се чувстват децата, толкова по-често се случва и психичното насилие в институциите между децата.

Таблица 3. Корелационни зависимости между психичното насилие и общественото отношение

Променливи	Неприетост от обществото	Враждебност от обществото	Обиждане от непознати	Незаслужено обвиняване от непознати	Общественото отношение
„Мръсни номера“	,237	,257	,365	,259	,352
Дразнене	,526	,402	,404	,392	,557
Крещене	,303	,394	,112	,269	,357
Обиждане	,500	,466	,241	,315	,512
Подиграване	,448	,450	,076	,079	,374
Заплашване с бой	,701	,535	,335	,347	,648
Псуване	,447	,344	,162	,320	,426
Лъгане	,234	,168	,181	,099	,218
Избягване изолиране	,023	,253	,453	,280	,297
Несправедливо обвиняване	,403	,484	,373	,332	,519
Опит за скарване с приятели	,256	,202	,552	,427	,431
Чупене разваляне не вещи	,453	,374	,677	,635	,659
Неприлични жестове	,031	,052	-,271	-,116	-,079
Злепоставяне пред персонала	,189	,146	-,264	-,098	,021
Злословене	,291	,282	-,188	-,195	,106
Карат другите деца да ги бият	,496	,474	,528	,547	,647
Клюки за детето	,218	-,025	-,215	-,085	-,017
Клюки за семейството	,195	,115	,116	,120	,173
Използване на чужди вещи	,258	,299	,341	,182	,345
Психично насилие	,545	,499	,344	,357	,573

Общественото отношение оказва влияние и върху моралното развитие на децата (в частност моралното неангажиране). Корелационният анализ откри връзка между твърденията от инструментариума „незаслужено обвиняване от непознати“ и „към някои деца трябва да се държиш като животни“ (,419), която потвърждава зависимостта на общуването с връстниците и по-малките от отношението на обществото извън институцията. Същевременно колкото по-често детето открива признаците на отхвърляне от обществото, толкова повече намалява и алтруистичната нагласа – коефициентите на корелация спрямо всички включени променливи на проявите на психическо насилие са между -,157 и -,301.

Важни корелации се открояват и с възрастта на постъпване в институция – колкото по-рано едно дете бива настанено в Дом, толкова по-отхвърлено се

чувства от хората, извън него (-,420). Подобна зависимост се наблюдава и когато едно дете е живяло в повече от една институция (,330).

Протективно влияние върху усещането за отхвърленост и неприемане отвън имат взаимоотношенията с родителите. Изследването показва, че колкото по-чести са контактите с родителите, устойчивостта на връзката със семейството, толкова по-слабо се усеща дискриминационното отношение на обществото (-408).

Резултатите, получени от емпиричното изследване, свидетелстват за това, че влиянието на негативното обществено отношение върху взаимоотношенията, и по-конкретно насилието между децата в специализираните институции, е реален проблем. Анализът на резултатите от емпиричното изследване налага да се направят следните предложения за усъвършенстване на превантивната дейност в специализираните институции за деца по посока подобряване на техния обществен образ:

- Профилактика на насилието чрез разработване на образователни кампании за превенция на насилието между децата, насочена специално към домовете за деца и работещите в тях.

- Разработване на програма за борба с насилието между децата в специализираните институции. Необходимо е за преодоляване на насилието между децата, настанени в домовете, да бъдат активно включени, освен персоналът, и те самите. За създаването на институционална среда, свободна от насилие, е добре в програмата да бъдат включени следните дейности: изучаване на правата на децата; изучаване на последиците от насилието; учене за конструктивно разрешаване на конфликти; обучение в алтруизъм; интерактивно обучение чрез ролеви игри и театър; обучение в умения за предотвратяване на насилието (за разрешаване на конфликти и усъвършенстване на уменията за общуване); обучение в социални умения;

- Привличане на държавни институции, неправителствени организации и други заинтересовани страни за преодоляване на негативния обществен образ на децата, настанени в институции. Периодично провеждане на кръгли маси и

обществени мероприятия, акцентиращи върху правата на децата, настанени в специализирани институции, силните им страни и ресурси, преодоляване на дискриминационните нагласи към тях.

Дейностите по превенцията на насилието между децата, отглеждани в специализирани институции, е важно да бъдат насочени, освен към подкрепа на тяхната личност, идентичност и преживявания, но и към подкрепа на чувството, че са приети, ценени и уважавани, защитени не само в границите на институцията, но и в обществото като цяло.

Използвана литература

- Волков, Ю., В. Добренъков. (2006) Теория стигматизации. – http://society.polbu.ru/volkov_sociology/ch67_i.html – посетен на 26 юни 2013 г.
- Доклад за състоянието на специализираните институции за деца. – www.sacp.government.bg – към януари 2013 г.
- Доклад о ситуации в мире: Насилие и его влияние на здоровье. Всемирная организация здравоохранения. – http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/5777702252_rus.pdf – към юни 2013 г.
- Илиев, М. (2009) Десетият кръг на Ада. София.
- Лаусон, Х. (2008) Групови и институционални социални грижи. – В: Антология социална работа. София.
- Маринова, Ж и др. (2012) Дискриминацията срещу децата в институциите – скрита, претендирана или реална и осезаема. София.
- Механджийска, Г. (2009) Общностни измерения на социалната работа. Методите на макропрактиката. София.
- Мухина, В. Лишенные родительского попечительства: учеб. пособие для студентов пед. ун-тов и ин-тов / 1991. <http://www.childpsy.ru/lib/books/id/8424.php> – посетен на 25 юни 2013 г.
- Прихожан А. М., Толстых Н. Н. (1990) Дети без семьи. Москва. – <http://psychlib.ru/index.php?s=quicksearch#прихожан> – посетен на 26 юни 2013 г.
- Сексуално насилие над деца. Изследване на феномена и измеренията на насилието над деца, отглеждани в институции. (2010) Институт за социални дейности и практики. София.
- Стаматов, Р. (2010) Психология на общуването.
- World report on violence against children. United Nations Secretary-General's Study. – http://www.unicef.org/violencestudy/reports/SG_violencestudy_en.pdf

За автора:

Севина Генова е бакалавър по Социални дейности,
Факултет по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“
Контакти: sevina_g@abv.bg